Beleving en waardering van de heringerichte Gamerensche Waard

In verband met het nieuwe beleid om rivieren meer ruimte te geven, worden de komende jaren voor veel gebieden langs de grote rivieren plannen voor herinrichting gemaakt. In de Gamerensche Waard is zo'n herinrichting reeds enkele jaren afgerond. Om te achterhalen wat betrokkenen hiervan vinden, zijn bewoners van het dorp Gameren geïnterviewd. Zij blijken tevreden over de nieuwe natuurwaarden, het toegenomen gevoel van veiligheid en de toegankelijkheid. Sommigen zijn kritisch en vinden de nieuwe natuur juist te ruig.

Enkele decennia geleden domineerde agrarisch gebruik de uiterwaarden langs de grote rivieren. Met enige regelmaat stonden de uiterwaarden onder water; op andere momenten graasde er vee. Mede door het Plan Ooievaar begonnen het beleid en het publiek de uiterwaarden te beschouwen als een geschikte omgeving voor natuurontwikkeling. Op veel plaatsen, zoals de Millingerwaard, de ontpolderingen in de Biesbosch en de Blauwe Kamer bij Rhenen, hebben de uiterwaarden een natuurlijk aanzien gekregen. In deze projecten gaan een bijdrage aan natuur en een bijdrage aan veiligheid tegen overstromingen hand in hand. Als gevolg van 'Ruimte voor de Rivier' zullen de komende jaren veel van dergelijke projecten in gang worden gezet.

Vanuit democratisch oogpunt, vanwege wettelijke verplichtingen (bijvoorbeeld de Kaderrichtlijn Water) en om draagvlak voor het beleid te vergroten, neemt de aandacht voor publieke participatie in planning voor waterbeheer toe, waarin plaats is voor de belevingswerelden van betrokkenen. Een ingreep in het fysieke landschap is tevens een ingreep in het beleefde landschap van betrokkenen. Daarom is het niet verwonderlijk dat plannenmakers te maken krijgen met discussies en weerstand van burgers. Voorbeelden hiervan zijn legio, zoals de Rosandepolder (bij Oosterbeek) en de geplande hoogwatergeul bij Veessen-Wapenveld. Plannenmakers wijzen op de voordelen van de nieuwe inrichting en proberen de visuele aantrekkelijkheden te laten zien met aansprekende sfeertekeningen. Maar betrokkenen voelen zich vaak verbonden met het gebied zoals dat er al jarenlang uitziet.

WaterTekens is een vierjarig onderzoekstraject, dat deel uitmaakt van het onderzoeksprogramma Leven met Water. Binnen WaterTekens werken onderzoekers en waterbeheerders samen aan het ontwikkelen van kennis en vaardigheden over de beleving van water en landschap, de mogelijkheden binnen planprocessen rekening te houden met deze belevingswerelden én het zoeken naar bijpassende communicatiemethoden. Binnen lopende planprocessen voor veranderingen in waterbeheer wordt onderzoek gedaan naar beleving en communicatie. Binnen Watertekens wordt ook terug in de tijd gekeken: wat kunnen we leren van reeds afgeronde herinrichtingen voor waterbeheer? Dit artikel beschrijft een dergelijke referentiestudie.

In de Gamerensche Waard is in 1995 een herinrichtingsproject gestart, dat enkele jaren geleden is voltooid. Op deze plek is daarom goed te zien hoe bepaalde veranderingen, zoals natuurontwikkeling en maatregelen ten behoeve van de veiligheid, worden beleefd door omwonenden. Deze kennis kan van nut zijn voor de toekomstige rivierverruimingsprojecten. Open interviews zijn gehouden met mensen die minstens vanaf 1995 in het dorp Gameren wonen. De respondenten zijn ad random gekozen uit het telefoonboek en vervolgens schriftelijk en telefonisch benaderd. Deze studie maakt deel uit van het onderzoeksproject WaterTekens (zie kader).

De Gamerensche Waard

De Gamerensche waard ligt bij het dorp Gameren (bij Zaltbommel) aan de Waal en is in de jaren negentig heringericht als een natuuruiterwaard. De steenfabriek is afgebroken, het agrarisch grondgebruik grotendeels verdwenen en overige bebouwing in de uiterwaard is verwijderd. In het gebied zijn geulen aangelegd die zijn aangetakt op de Waal. De rivierdynamiek is hierdoor direct merkbaar in de uiterwaard. In de oude uiterwaard ligt nu een nieuwe dijk. Het gebied tussen de nieuwe en de oude dijk heeft geen last meer van hoog water. Dit heeft geleid tot een sterke waardestijging van de dijkhuizen.

De herinrichting van de Gamerensche Waard is snel na de bijna-overstroming van 1995 begonnen. De bewoners van Gameren moesten toen geeëvacueerd worden. Dat had een sterke invloed op hun veiligheidsbeleving. Zij wisten dat de dijk op sommige plekken zwak was. Over de noodzaak van de ingrepen was dan ook nauwelijks discussie: ofwel versterking van de bestaande dijk ofwel aanleg van een nieuwe, betere dijk. Aangezien men niet wilde dat de dijkhuizen gesloopt zouden worden, bleef ter hoogte van het dorp alleen de nieuwe dijk over als optie. Hiermee bestond consensus over probleem en oplossing tussen planners en betrokkenen op het moment dat het verbeteren van de dijken hoog op de nationale politieke agenda stond. Bovendien bestond die jaren in Nederland, en feitelijk nog steeds, een relatief groot vertrouwen in de waterbeheerders[1]. De situatie was kortom ideaal om tot uitvoering van de plannen te komen. Er is dan ook nauwelijks sprake geweest van weerstanden tegen de plannen voor een nieuwe dijk en natuurontwikkeling (met geulen) in de Gamerensche Waard. Velen vonden juist dat het niet snel genoeg ging.

Ervaren winsten

De meeste geïnterviewden vinden dat de heringerichte Gamerensche Waard een mooi en aantrekkelijk gebied geworden is. Zij voelen zich verbonden met het nieuwe gebied. De dynamiek van het water en de nevengeulen, de nabijheid van de Waal (en de schepen), het weidse en open karakter van het gebied, de wilde dieren en vogels en het ruige karakter van de natuur worden aantrekkelijk gevonden. Meermalen werd genoemd dat men niet verwacht had dat het zo mooi zou worden. Er bestond een zekere angst dat er een 'rimboe' tot stand zou komen. De meesten vinden het echter nu een net en ordelijk gebied. Ze vinden het gebied aantrekkelijker dan voorheen, omdat het afwisselender is. Ook waardeert men dat de dijkhuizen niet zijn gesloopt en de oude dijk hier niet is verzwaard, maar dat er een nieuwe dijk is aangelegd.

De meesten vinden dat de uiterwaard beter toegankelijk is geworden dan vroeger. Toen waren grote delen ontoegankelijk, doordat het boerenland was en het gebied was afgezet met prikkeldraad. Bovendien waren delen alleen voor bepaalde groepen toegankelijk: de visclub had bijvoorbeeld het alleenrecht om op bepaalde plekken te vissen.

Deze aantrekkelijkheid uit zich in het recreatief gebruik van de Gamerensche Waard. Soms komen mensen speciaal om te kijken naar vogels, planten en het water. De Waal met zijn strandjes heeft ook een grote aantrekkingskracht.

De Gamerensche Waard

Een belangrijke winst van de herinrichting in de ogen van de bewoners ligt op het vlak van de veiligheid tegen overstromingen. Bij veiligheid denkt men vooral aan deze dijk. Slechts enkelen vinden dat ook de geulen een rol spelen bij de bescherming tegen het hoge water.

Ervaren verliezen

De herinrichting heeft echter ook nadelige kanten voor de bewoners. Kritische geluiden hebben betrekking op het soort natuur dat ontstaan is. Sommigen vinden dat er te veel onkruid staat. Zij willen meer beheer in het gebied. Niet iedereen vindt dus dat de uiterwaard aantrekkelijker geworden is. Uit de interviews blijkt dat vooral de mensen die voor de herinrichting een sterke binding met de uiterwaard hadden, geen sterke verbondenheid hebben ontwikkeld met het nieuwe gebied. Er wordt gesproken over verdwenen eigenschappen van de uiterwaard, bijvoorveeld de oude rivierlopen. Ook zou de beleving van de dynamiek van het water vanuit het dorp minder geworden zijn. Dit heeft te maken met de nieuwe dijk, die het uitzicht vanaf de oude dijk verminderd heeft. De nieuwe dijk heeft er ook voor gezorgd dat oude paden afgesloten zijn. Dit komt mede doordat nieuwe bewoners van de (sterk in waarde gestegen) dijkhuizen hekken zijn gaan plaatsen. Hierdoor is de toegankelijkheid vanuit de kern van het dorp verslechterd. Deze opvatting heerst vooral onder mensen die er vroeger regelmatig kwamen.

Ter lering

Wat kunnen we van deze studie leren in de wetenschap dat in de nabije toekomst veel van dergelijke herinrichtingsprojecten rond de grote rivieren op stapel staan? Ten eerste is communicatie over de noodzaak van maatregelen voor veiligheid van groot belang. Niet overal zal dat even eenvoudig geaccepteerd worden, omdat de bijna-overstroming van 1995 van het netvlies is verdwenen en de bewoners van de meeste plekken niet zijn geëvacueerd. Ten tweede is planning van het fysieke landschap ook een vorm van sociale planning. Doordat in Gameren de dijkhuizen geen wateroverlast meer kennen, is de waarde drastisch gestegen en zijn er andere (rijkere) mensen komen wonen, waardoor de dorpsgemeenschap is veranderd. Ten derde is de verbondenheid met het gebied zeer belangrijk voor de bewoners[2),3)]. Door burgers te laten participeren in de planvorming is het mogelijk aan deze verbondenheid recht te doen in de plannen. Ook binnen ecologische en hydrologische randvoorwaarden bestaan vele mogelijkheden om rekening te houden met de beleving van burgers. Water geeft krachtige betekenissen aan het landschap en biedt daarmee veel kansen voor sterke en bijzondere ervaringen voor omwonenden en recreanten. Door het ontwerpen van beleefbare uiterwaarden kan de waardering door burgers voor meer waterberging en natuurontwikkeling verder verbeterd worden.

Kiezen voor een vorm van participatieve planvorming maakt planprocessen in de regel complexer. Het doel van planning is echter niet het maken van plannen op zichzelf, maar het bijdragen aan een toekomst waarin problemen worden voorkomen en de wensen van mensen tot uiting komen.

Alwin Gerritsen, Arjen Buijs en Maarten Jacobs (Alterra)

NOTEN

1) Wiering M. en B. Arts (2006). Discursive shifts in Dutch river management: 'deep' institutional change or adaptation strategy? In: Hydrobiologia nr. 565, pag. 327-338.
2) Buijs A., T. de Boer, A. Gerritsen, F. Langers, S. de Vries, M. Winsum-Westra en E. Ruijgrok (2004). Gevoelsrendement van natuurontwikkeling langs de rivieren. Alterra-rapport 868.
3) Buijs A. en D. van der Molen (2004). Groot draagvlak voor water en natuur in de uiterwaarden. H_2O nr. 3, pag. 21-24.